

ROJSTVO BIOPOLITIKE¹

MICHEL FOUCAULT

Letošnja predavanja so bila v celoti posvečena temu, kar bi moralo pravzaprav predstavljati zgolj uvod. Zadržali smo se torej pri témi »biopolitike«: s tem razumem način, kako so od osemnajstega stoletja dalje poskusili racionalizirati probleme, ki so se v obliki pojavov, značilnih za skupnost živih bitij, ki tvorijo populacijo, postavljali vladni praksi: zdravje, higiena, rodnost, dolgoživost, rase... Vemo, da so zavzemali ti problemi od devetnajstega stoletja dalje vse pomembnejše mesto in vemo tudi, katere politične in ekonomske zastavke so izoblikovali vse do danes.

Zdelo se mi je, da se teh problemov ni dalo ločiti od področja politične racionalnosti, znotraj katerega so se pojavili in dobili svojo ostrino. Gre namreč za »liberalizem«, saj so v odnosu do njega postali nekakšen izziv. Kako lahko začne sistem, ki skrbi za spoštovanje pravnih subjektov in za svobodo individualnih pobud, upoštevati fenomen »populacije«, skupaj z njegovimi specifičnimi učinki in problemi? V imenu česa in v skladu s katerimi pravili lahko z njim upravljamo? Debata o zakonodaji javnega zdravja, ki je potekala v Angliji sredi devetnajstega stoletja, nam lahko služi kot primer.

* * *

Kaj naj razumemo z besedo »liberalizem«? Glede zgodovinskih univerzalij in glede nujnosti, da v zgodovini preizkusimo nominalistično metodo, sem se oprl na razmišljanja Paula Veyna. S prevzemom določenega števila že izbranih metod pa sem poskusil »liberalizem« analizirati, vendar ne kot teorijo, niti kot ideologijo, seveda še manj kot način, kako se »družba« »zastopa«; pač pa kot prakso, se pravi kot »način, kako nekaj storiti«, ki je usmerje-

¹ Prevedeno po »Naissance de la biopolitique«, *Dits et Ecrits II*, Gallimard, Pariz 2001, str. 818–825.

na proti ciljem in ki se regulira z neprestano refleksijo. Liberalizem je treba torej analizirati kot načelo in metodo racionalizacije vladnega izvrševanja – racionalizacije, ki se pokorava, in prav to je njena posebnost, notranjemu pravilu maksimalne ekonomičnosti. Medtem ko si prizadeva vsaka racionalizacija vladnega izvrševanja maksimalizirati svoje učinke tako, da karseda zmanjša izdatke (tako v političnem kot v ekonomskem pomenu), pa ima liberalna racionalizacija svoje izhodišče v postavki, da vlada (tu seveda ne gre za »vlado« kot institucijo, temveč za dejavnost kot je upravljanje s človeškimi vedenji v določenih okvirih in z državnimi instrumenti) ne more biti svoj lasten smoter. Vlada svojega razloga za obstoj nima v sami sebi, in njeno maksimalizacijo, četudi v najboljših možnih razmerah, ne more biti njeno regulativno načelo. V tem oziru liberalizem prelomi z »državnim razlogom«, ki je od konca šestnajstega stoletja v obstoju in krepitvi države iskal smoter, ki bi lahko upravičil naraščajočo vladnost* in določil njegov razvoj. *Polizeiwissenschaft*, ki so jo v osemnajstem stoletju razvili Nemci – bodisi zato, ker jim je manjkala velika državna forma, bodisi zato, ker jim je majhnost razdrobljenih teritorijev nudila dostop do enot, ki jih je bilo s tehničnimi in konceptualnimi instrumenti tistega časa dosti lažje nadzorovati –, je vselej delovala po načelu: nismo dovolj pozorni, preveč reči se nam izmuzne, preveč področij je brez regulacije in predpisov, red in administracija sta nepopolna – skratka, premalo vladamo. *Polizeiwissenschaft* je oblika, ki si jo je nadela vladna tehnologija, ki jo je obvladovalo načelo državnega razloga: in v nekem smislu je »povsem naravno«, da se začne zanimati za probleme populacije, ki mora biti kar najbolj številna in aktivna – za moč države: zdravje, rodnost in higiena torej tu brez težav dobijo pomembno mesto.

Sam liberalizem pa spremlja naslednje načelo: »Vselej vladamo preveč« – ali vsaj, vselej je treba domnevati, da vladamo preveč. Vladnost se ne sme izvajati brez neke »kritike«, ki pa je dosti radikalnejša od preizkusa optimalnosti. Ne sme se spraševati le po najboljših (oziroma po najcenejših) sredstvih

* »Z vladnostjo [gouvernementalité] razumem skupek, ki ga vzpostavljajo institucije, procedure, analize in refleksije, izračuni in taktike, ki omogočajo izvajanje te tako specifične kot kompleksne oblike oblasti, ki ima za svojo glavno tarčo populacijo, za glavno obliko vednost politično ekonomijo, za bistveni tehnični instrument dispozitive varnosti. Drugič, pod 'vladnostjo' razumem tendenco, smer sile, ki na celotnem Zahodu že zelo dolgo nenehno vodi k prevladi tega tipa oblasti, ki bi ga lahko imenovali 'vlada' ['gouvernement'] nad vsemi drugimi: suverenostjo, disciplino; kar je po eni strani pripeljalo do razvoja nekega celotnega niza specifičnih aparatov vlade in po drugi do razvoja nekega celotnega niza vednosti. Z vladnostjo bi, na koncu, po moje kazalo razumeti proces, ali bolje, rezultat procesa, preko katerega je država pravičnosti srednjega veka, ki je v 15. in 16. stoletju postala administrativna država, vse bolj postajala 'vladana' ['gouvernementalisée'].« Michel Foucault, *Dits et écrits II, 1976–1988*, Quarto, Gallimard, Pariz 2001, str. 655. (Op. ur.)

za dosego svojih učinkov, pač pa se mora spraševati po sami možnosti in legitimitnosti svoje namere, da doseže učinke. V sumu, da vselej tvegamo, da bomo vladali preveč, je vsebovano vprašanje: zakaj bi bilo torej treba vladati? Odtod pa izhaja dejstvo, da se liberalna kritika skorajda ne loči od problematike, ki je bila v tistem času nova, od problematike »družbe«: prav v njenem imenu skušajo namreč izvedeti, zakaj je nujno, da vlada obstaja, zakaj bi se ji lahko odrekli ter pri čem je njen poseg nekoristen oziroma škodljiv. Racionalizacija vladne prakse je v okviru državnega razloga implicirala svojo maksimalizacijo, pogojeno z optimumom, in sicer kolikor obstoj države neposredno predpostavlja izvrševanje vlade. Liberalna refleksija pa ne izhaja iz obstoja države in vlada zanjo ni sredstvo za dosego sebe kot smotra; pač pa izhaja iz družbe, ki se nahaja v zapletenem zunanjem in notranjem razmerju do države. Prav družba – hkrati kot pogoj in končni smoter – omogoči, da se ne zastavlja več vprašanje: kako kar največ vladati in to s čim manjšimi izdatki? Temveč prej naslednje: zakaj je treba vladati? Kar pomeni: zaradi česa je obstoj vlade nekaj nujnega in katerim smotrom z ozirom na družbo mora vlada slediti, da upraviči svoj obstoj? Ideja družbe omogoči razviti vladno tehnologijo izhajajoč iz načela, da je vlada že sama na sebi »odvečna«, »v presežku« – oziroma vsaj, da se prišteje kot neki dodatek, za katerega se lahko in se moramo vedno spraševati, ali je potreben in čemu koristi.

Namesto da iz razlike država-civilna družba naredimo neki splošen zgodovinski in politični pojem, ki lahko omogoči proučevanje vseh konkretnih sistemov, lahko rajši poskusimo v tej razliki videti obliko shematizacije, ki je značilna za neko posebno vladno tehnologijo.

* * *

Ne moremo torej reči, da je liberalizem utopija, ki ni bila nikoli realizirana – razen če vzamemo za jedro liberalizma projekcije, ki jih je bil primoran izoblikovati iz svojih analiz in kritik. Liberalizem niso sanje, ki zadenejo ob realnost, in se jim vanjo ne uspe vpisati. Liberalizem vzpostavlja – in prav to je razlog tako za njegovo raznolikost kot tudi za njegova ponavljanja – kritični instrument realnosti: predhodne vladavine, ki se je hočemo znebiti; sedanje vladavine, ki jo poskušamo s temeljito revizijo reformirati in racionalizirati; vladavine, ki ji nasprotujemo in katere zlorabe hočemo omejiti. Tako da bomo lahko liberalizem našli – sicer v različnih, a sočasnih oblikah – kot regulacijski načrt vladne prakse in kot včasih radikalno opozicijsko témo. Za angleško politično misel iz konca osemnajstega in iz prve polovice devetnajstega stoletja so te različne rabe liberalizma precej značilne. Še zlasti pa so značilne za obrate oziroma dvoumnosti Benthama in benthamovcev.

Gotovo je, da sta trg kot realnost in politična ekonomija kot teorija igrali v liberalni kritiki pomembno vlogo. Vendar liberalizem ni, kot je to potrdila pomembna Rosanvallonova² knjiga, niti njuna posledica niti njun razvoj. Trg je v liberalni kritiki vse prej igral vlogo nekakšnega »testa«, kraja privilegirane preizkusa, kjer lahko odkrijemo učinke vladnega ekscesa³ in ga celó izmerimo: cilj analize mehanizmov »pomanjkanja«, oziroma splošneje, trgovine z žitom sredi osemnajstega stoletja, je bil pokazati, od katere točke dalje je vladati vselej pomenilo preveč vladati. Naj gre za fiziokratske Tabele ali pa za Smithovo »nevidno roko«, naj gre torej za analizo, ki poskuša v obliki »evidence« napraviti vidno izoblikovanje vrednosti in kroženje bogastev, ali pa naj gre, nasprotno, za analizo, ki predpostavlja bistveno nevidnost povezave med iskanjem individualnega dobička in naraščanjem skupnega bogastva – ekonomija na vsak način pokaže neko načelno neskladje med optimalnim potekom ekonomskega procesa in maksimalizacijo vladnih postopkov. Zaradi tega, in ne toliko zaradi pojmovne igre, so se francoski oziroma angleški ekonomisti osemnajstega stoletja ločili od merkantilizma in kamealizma; dosegli so, da se je razmišljanje o ekonomski praksi izmuznilo hegemoniji državnega razloga in zasičenosti zaradi vladnih posegov. Ker so te posege uporabili kot merilo tistega »preveč vladati«, so jih umestili »na mejo« vladnega delovanja.

Liberalizem nedvomno nič bolj ne izvira iz pravne refleksije kot iz ekonomske analize. Ni se rodil iz ideje politične družbe, ki temelji na pogodbeni vezi. Toda skozi raziskovanje liberalne vladne tehnologije se je izkazalo, da je regulacija preko pravne oblike vzpostavila neki instrument, ki je bil neprijetno učinkovitejši od razumnosti ali zmernosti vladajočih. (Fiziokrati so si zaradi nezaupanja do prava in do pravne institucije bolj prizadevali poiskati regulacijo v despotu z institucionalno neomejeno oblastjo, ki je priznaval »naravne« zakone ekonomije, ki so se mu vsiljevali kot očitna resnica.) Liberalizem je iskal to regulacijo v »zakonu«, toda ne preko prava, ki bi bilo naravno, pač pa jo je v njem iskal zato, ker zakon definira oblike splošnih posegov, ki izključujejo posebna, individualna, izjemna merila, ter zato, ker vzpostavi sodelovanje vladanih pri izdelavi zakona v parlamentarnem sistemu najuspešnejši sistem vladne ekonomije. »Pravna država«, *Rechtsstaat*, *Rule of Law*, organizacija »dejansko reprezentativnega« parlamentarnega sistema so torej skozi celoten začetek devetnajstega stoletja povezani z liberalizmom; toda tako kot politična ekonomija, ki so jo sprva sicer uporabljali kot kriterij za eksce-

² P. Rosanvallon, *Le Capitalisme utopique: critique de l'idéologie économique*, Seuil, Pariz 1979.

³ V izvorniku: *l'excès de gouvernementalité* – gre za stanje, ko vlada prekorači zakonska pooblastila. (Op. prev.)

sivno vladanje, ni bila liberalna niti po naravi niti po vrlini in je celó hitro vpeljala antiliberalna stališča (bodisi v *Nationaloekonomie* iz devetnajstega stoletja ali pa v načrtnem gospodarstvu iz dvajsetega), tako tudi demokracija in pravna država nista bili nujno liberalni, niti liberalizem nujno demokratičen oziroma navezan na pravne oblike.

Rajši torej, kot da bi v liberalizmu videl neko bolj ali manj koherentno doktrino ali neko politiko, ki sledi določenemu številu bolj ali manj določenih ciljev, bi rad v liberalizmu videl obliko kritične refleksije o vladni praksi; ta kritika lahko izhaja od znotraj ali od zunaj; lahko se naslanja na ekonomsko teorijo ali se nanaša na pravni sistem, ne da bi bila z njima nujno in enoiznačno povezana. Vprašanje liberalizma, kolikor ga razumemo kot vprašanje »vladati preveč«, je bila ena stalnih dimenzij pojava, ki je v Evropi nov, najprej pa je, tako se zdi, nastopil v Angliji: gre za »politično življenje«; vprašanje liberalizma je celó eden izmed konstitutivnih elementov tega pojava, kolikor namreč drži, da obstaja politično življenje od takrat, ko je vladna praksa v svojem morebitnem ekscesu omejena z dejstvom, da je njeno »dobro ali slabo«, njen »preveč ali premalo« predmet javne debate.

* * *

Seveda tu ne gre za izčrpno »interpretacijo« liberalizma, pač pa za osnutek možne analize – in sicer »vladnega razloga«, torej tistih tipov racionalnosti, ki se uveljavijo v postopkih, s katerimi skozi državno administracijo usmerjamo človeška vedenja. Takšno analizo sem poskusil izvesti na dveh sodobnih primerih: na nemškem liberalizmu iz let 1948–1962 in na ameriškem liberalizmu chicaške šole. Liberalizem je v obeh primerih, v točno določenem kontekstu, nastopal kot kritika neracionalnosti, ki je značilna za vladni eksces, in kot vrnitev k tehnologiji *zmerne vlade*, kot bi dejal Franklin.

Takšen eksces je bil v Nemčiji vojni režim, nacizem, toda onkraj njega tudi tip usmerjenega in načrtnega gospodarstva, ki je bil posledica obdobja 1914–1918 ter splošne mobilizacije sredstev in ljudi; takšen eksces je bil tudi »državni socializem«. Dejansko je bil nemški liberalizem drugega povojnega obdobja že odločen, načrtovan in do določene mere celó uveljavljen s strani ljudi, ki so od let 1928–1930 dalje pripadali freiburški šoli (oziroma jih je slednja vsaj navdihovala) in ki so kasneje objavljali v reviji *Ordo*. Ob prepletanju novokantovske filozofije, Husserlove fenomenologije in sociologije Maxa Webera, v določenih točkah sorodni dunajskim ekonomistom, ki so se zanimali za zgodovinsko izraženo povezavo med ekonomskimi procesi in pravnimi strukturami, so denimo Eucken, W. Roepke, Franz Böhm in von Rustow delovali kritično na treh različnih političnih frontah: sovjetskega socializma, nacio-

nal-socializma ter intervencionističnih politik, ki jih je navdihnil Keynes; toda naslavljali so se na tisto, kar so imeli za svojega edinega nasprotnika: tip ekonomske vlade, ki je sistematično ignoriral tržne mehanizme, ki lahko edini zagotovijo regulacijo za oblikovanje cen. Ordoliberalizem, ki je obdeloval osnove téme liberalne vladne tehnologije, je poskusil definirati tržno (toda ne načrtno, niti ne usmerjeno) gospodarstvo, ki bi bilo organizirano znotraj institucionalnega in pravnega okvirja, ki bi po eni strani nudil jamstva in zakonske omejitve ter po drugi strani zagotavljal, da svoboda ekonomskih procesov ne bi pripeljala do družbenega neravnovesja. Prvi del predavanj je bil posvečen proučevanju tega ordoliberalizma, ki je vplival na gospodarsko izbiro splošne politike Zvezne republike Nemčije v obdobju Adenauerja in Ludwiga Ehrarda.

Drugi del predavanj pa je bil posvečen nekaterim vidikom tistega, čemur pravimo ameriški neoliberalizem: gre za neoliberalizem, ki ga navadno umeščamo v znamenje chicaške šole in ki se je prav tako razvil kot reakcija na tisti »preveč vlade«, kar so v očeh omenjene šole od Simonsa dalje predstavljali New Deal politika, načrtovanje vojn ter velikih gospodarskih in družbenih programov, ki so jih večino povojnega časa podpirale demokratske administracije. Kritika v imenu ekonomskega liberalizma se je, tako kot pri nemških ordoliberalistih, sklicevala na nevarnost, ki bi jo predstavljala neizogibna sekvence: ekonomski intervencionizem, inflacija vladnih aparatov, prekomerna administracija, birokracija, poostritev vseh oblastnih mehanizmov, istočasno pa bi nastajala nova ekonomska neravnovesja, ki bi vpeljala nove posege. Toda tisto, kar je v ameriškem neoliberalizmu zbudilo našo pozornost, je neko gibanje, ki je popolnoma nasprotno temu, kar najdemo v socialnem tržnem gospodarstvu v Nemčiji: medtem ko slednje meni, da je regulacija cen s strani trga – ki je edina podlaga racionalnega gospodarstva – sama po sebi tako krhka, da jo je treba podpreti, izboljšati, »urediti« z oprezno notranjo politiko družbenih intervencij (ki obsega pomoč brezposelnim, kritje zdravstvenih potreb, stanovanjsko politiko itd.), pa poskuša ameriški neoliberalizem vse prej razširiti racionalnost trga, oblike analize, ki jih ta racionalnost predlaga ter kriterije za odločitve, ki jih svetuje področjem, ki niso izključno oziroma predvsem gospodarska. To velja tako za družino in rodnost; to velja tudi za prestopništvo in kazensko politiko.

To, kar bi bilo treba proučiti zdaj, pa je način, kako so se zastavljali specifični problemi življenja in populacije znotraj vladne tehnologije, ki jo je – daleč od tega, da bi bila vselej liberalna – od konca osemnajstega stoletja vedno znova mučilo vprašanje liberalizma.

* * *

Letos je bil seminar posvečen krizi pravne misli v zadnjih letih devetnajstega stoletja. Prispevke so pripravili François Ewald (o civilnem pravu), Catherine Mevel (o javnem in administrativnem pravu), Éliane Allo (o pravici do življenja v otroški zakonodaji), Nathalie Coppinger in Pasquale Pacquino (o kazenskem pravu), Alessandro Fontana (o varnostnih ukrepih) ter François Delaporte in Anne-Marie Moulin (o policiji in zdravstveni politiki).

Prevedla Ana Žerjav